

УДК 94:329.18]:001

ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ФАШИЗМУ І РОСІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛ-РАДИКАЛІЗМУ В ЗАХІДНІЙ І ПОСТРАДЯНСЬКІЙ НАУЦІ

PECULIARITIES OF HISTORICAL-POLITICAL INTERPRETATIONS OF FASCISM AND RUSSIAN NATIONAL RADICALISM IN WESTERN AND POST-SOVIET SCIENCE

Слотюк С.,

курсант гуманітарно-лінгвістичного факультету, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна, Київ),
e-mail: universitetart@gmail.com

Slotiuk S.,

cadet of the Humanities and Linguistic Faculty,
Military Institute of the Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv),
e-mail: universitetart@gmail.com

У статті розглядається проблема трактування фашизму і націонал-радикалізму авторами, які представляють радянську і пострадянську наукову традицію у порівнянні із західними історико-політологічними концепціями. Аналіз наукових підходів дозволив виявити існуючі розбіжності у визначеннях цих понять над якими тягнеться старий історичний досвід та ідеологічні нашіарування. Саме вони заважають науковцям насамперед пострадянського світу відірватися від традиційного сприйняття національного радикалізму, який у Російській Федерації (РФ) набув ознак державної ідеології, запустивши процеси фашизації соціуму. Оскільки останні отримують підтримку влади і служують виправданням її діяльності, неважливо де вони відбуваються: в моноетнічному середовищі, чи в багатонаціональному соціальному просторі. З іншого боку, західна історична і політична наука звертає увагу на деяку універсальність цих явищ, яка є характерною для будь-яких країн, що дрейфують в бік авторитаризму. Ступінь цивілізованості, як правило, на це не впливає. Особливо актуальною дана проблема стає за умов розмивання ціннісних моделей європейських держав і світогляду їх націй, які в прагненні зберегти свою ідентичність, інколи звертаються до спрощених політичних конструкцій більше характерних для ХХ-го, а ніж ХХІ-го століття.

Ключові слова: фашизм, націонал-радикалізм, фашизація, тоталітаризм, ультра націоналізм, антилібералізм, державна ідеологія, російський фашизм.

The article deals with the problem of interpretation of fascism and national radicalism by authors who represent the Soviet and post-Soviet scientific traditions in comparison with Western historical and political concepts. The analysis of scientific approaches has revealed the existing differences in definitions of these concepts over which the old historical experience and ideological layers tend. It is they who prevent scientists from the post-Soviet world, first of all, from breaking away from the traditional perception of national radicalism, which in the Russian Federation has acquired the characteristics of state ideology, launching processes of fascination of society. As the latter receive the support of the authorities and serve as justification for their activities, it does not matter where they occur: in a mono-ethnic environment or in a multinational social space. Western historical and political science, on the other side, draws attention to some of the universality of these phenomena, which is characteristic of any country drifting toward authoritarianism. The degree of civility, as a rule, unaffected. This problem is especially urgent given the erosion of the value models of European states and the outlook of their nations, which, in an effort to preserve their identity, sometimes resort to simplified political structures more characteristic of the 20th century than in the 21st century.

Keywords: fascism, national-radicalism, fascism, totalitarianism, ultra-nationalism, anti-liberal orientation, state ideology, Russian fascism.

Дискусії щодо визначення і типологізування поняття «фашизм», «російський фашизм», «націонал-більшовизм», «радикалізм» в європейському науковому дискурсі розпочалися зразу ж після завершення Другої світової війни. Особливої активності цей процес набув на початку 60-х років ХХ століття, і як показує практика, не вщухає до сьогодні. Однак підходи радянської історіографії і західних науковців, які домінували в цей період, суттєво різнилися. Якщо на Заході пробували виокремити сутнісну особливість фашизму як суспільно-політичного явища і прагнули до об'єктивного аналізу його історичних і світоглядних причин, то радянські дослідники пов'язували генезу фашизму із суперечливим характером буржуазного суспільства та його економічним базисом [1]. Однак така постановка питання не знаходить свого підтвердження, а тому важко піддається обґрунтуванню.

Починаючи з 90-х років ХХ століття, особливо після розпаду Радянського Союзу, намітилася тенденція зближення у трактуванні цих понять, але в пострадянському науковому дискурсі єдиної думки так і не з'явилося на відміну від англійських країн, де дослідники орієнтуючись на праці Р. Гріффіна і Е. Нольте [9], пробували дати своє визначення фашизму. У країнах колишнього СРСР переважали ідеологічні інтерпретації цього явища, які досить часто носили як не пропагандистський, так і публіцистичний характер в той час, коли на Заході від таких підходів відмовилися. Саме там з'являються ґрунтовні дослідження Хуана Лінца, Джорджа Моссе, Стенлі Пейна [11], які запропонували свою точку зору щодо фашизму як комплексного явища, породженого ХХ століттям, але започаткованого ХІХ століттям переважно середовищем тодішньої інтелігенції, що належала до середнього класу. Разом з тим, і серед західних науковців єдності з приводу теоретичного визначення цих понять не було. Так Шернхель, Шнайдер, Ашері виключали нацизм із класу фашизмів [13, с. 35], порівнюючи головню його італійську і німецьку моделі.

В 1993 році вийшла книга відомого дослідника Роджера Гріффіна «Природа фашизму», де він визначив його як «палінгенетичний [palinogenesis- який виражає ідею відродження] ультра націоналізм» [10, с. 35]. Як пише А. Умланд: «Гріфін побудував навколо своєї концепції всеосяжну модель фашизму. Його інтерпретація базується на поширені відчуття, що сучасне суспільство перебуває в процесі бурхливого культурного занепаду. У фашистському мисленні цей занепад в кінці кінців приведе до славного національного відродження. На думку фашистів, культурно чи расово визначена спільнота їхньої країни, або їх цивілізації, в цілому знаходиться в поворотній точці. Фашизм не прагне зберегти чи відновити минуле, замість цього він хоче будувати радикально нове суспільство, створювати альтернативну сучасність, формувати нову людину» [13, с. 35].

В 90-х роках визначенням поняття «фашизм» і його виникнення в Росії активно займався Роджер Етуелл [9]. Здійснивши детальний аналіз фашизму в Італії, Франції, Німеччині, Великобританії та Ро-

сії, він звернув увагу на їх подібність. В Росії таку точку зору категорично відкидали. Не дивлячись на це саме в РФ в 90-х роках з'являються радикальні ультранационалістичні організації такі як «Русское национальное единство» О. Баркашова і праворадикальна партія Росії на чолі із С. Жироковим та А. Архіповим, які на початку 90-х висловлювали досить близькі до післявоєнного європейського фашизму ідеї, при цьому не приховуючи свого інтересу і до німецького нацизму [13, с. 36]. Російське наукове середовище до визначення фашизму своїх підходів практично не змінило [13, с. 196]. Така ж ситуація мала місце і на всьому пострадянському просторі, де переважали чотири основні тенденції у вивченні фашизму: а) активно використовуючи італійський термін «fascio», науковці трактували фашизм як «диктатуру фінансового капіталу», де досить часто і сіонізм ототожнювали з фашизмом; б) інші пояснювали його як абсолютну форму західного екстремізму, яка до Росії ніякого відношення немає. Для прикладу, російський історик А. Зудін, висловлюючи думку, що домінувала в середовищі переважної більшості російських аналітиків в тому числі і пострадянського простору, стверджував, що правий радикалізм є продуктом західної цивілізації, а фашистські тенденції в Росії завезені на її територію з Європи і є «імпортованим товаром» [13, с. 37]; в) інша когорта науковців і публіцистів пов'язують виникнення фашистських тенденцій з утвердженням в Росії моделі західного лібералізму [13, с. 37]; г) четверта тенденція базується на старих наукових кліше, що використовувалися в контексті критики «буржуазних теорій». До цієї групи належить О. Галкін, який начитавшись Гріффіна, концептуалізував поняття фашизму як «правий консервативний революціонізм» [13, с. 38]. Його підхід опирається на спрощене визначення фашизму, зосередженості на ідеологічному ядрі, а не на політичному стилі чи інституційних проявах фашизму і на тому, що фашизм – це поєднання правих палінгетичних ідей [13, с. 39]. Неможна стверджувати, що такі трактовки в російському науковому дискурсі уже подолані. Більше того, – як стверджував у 2004 році А. Умланд, – «не дивлячись на те, що нібито є перебільшенням говорити про «Веймарську Росію» і загрозу російського фашистського режиму, але формується пострадянська політична сцена, в тому числі і парламентська, а також зростає «некультурне суспільство», що уже само по собі насторожує [13, с. 39].

В сучасних наукових дослідженнях російського фашизму можна спостерігати дві суперечливі тенденції: а) як на Заході, так і в Росії часто термін «фашизм» прив'язують до тих ідей, які є мететично фашистськими; б) відбувається імітація міжвоєнних різновидів фашизму перш за все німецького різними націоналістичними рухами. Тут варто звернути увагу на одну суттєву розбіжність у визначенні цього поняття, а саме, як трактувати німецький націонал-соціалізм? Це є різновид фашизму, чи до фашизму він немає ніякого відношення? У літературі є різні з цього приводу думки. Окремо можна звернути увагу на ту, яка в аргументуванні

використовує факт відмови німецьких нацистів від мітки «фашизм», але Гріффін класифікує нацизм як фашизм і стверджує, що таке визначення потрібно застосовувати до пострадянських російських націоналістичних ідеологій [13, с. 40]. З нашої точки зору така позиція є вірною, оскільки, якщо один використовує «фашизм» у загальному сенсі, його застосування має залежати від відповідної структурної близькості ідеології до ідеального типу, а не відсутності, або наявності деяких зовнішніх атрибутів певного виду історичного фашизму. Тут нацизм не надавав родовому фашизму свою назву, а скоріше представляв її [13, с. 40].

В цьому контексті важливим є аналіз зроблений С. Шенфілдом, який звернув увагу на те, що в російському націоналізмі існує два умовних крила – центристський націоналізм і так званий «патріотичний рух» представлений Ю. Власовим, Е. Лімоновим, О. Дугінін. До них можна додати велику частину козацького руху, який дотримується екстремальних варіантів російського етнічного та імперського націоналізму. Недаремно «російська національна єдність» міцно закріплена в районах, де козацький рух найбільш активний – Краснодарському і Ставропольському краях [12, с. 7]. Він же зазначив, що поняття «фашизм» досить часто використовують у вузькому сенсі, переважно прив'язуючи його до «класичного фашизму» італійського лідера Б. Муссоліні. Але «за стандартами звичайного політичного дискурсу таке трактування є надзвичайно вузьким» [12, с. 3]. С. Шенфілд вказує на те, що «в науковій літературі існує два основних підходи до проблеми вивчення фашизму: одна група вчених будує описові визначення на основі аналізу європейської історії, інша, до яких належать Е. Нольге і Р. Гріффін, пропонують так звані «фашистські мінімуми» – короткі когерентні визначення, які слід розуміти як ідеальні типи М. Вебера [12, с. 4]. Критикуючи різноманітні підходи у визначенні фашизму С. Шенфілд стверджує, «що в ідеалі слід визначати фашизм за рядом критеріїв: гострий фокус, необхідна ступінь гнучкості, точність опису, евристична корисність і широка комунікабельність» [12, с. 6]. Однак всі ці критерії на практиці суперечать один одному. Тому краще трактувати фашизм у «палінгетичному сенсі», або в «популярному сенсі» [12, с. 6]. Для цього С. Шенфілд пропонує дати відповідь на наступні питання: 1. Який зміст історико-філософського погляду фашизму на минуле, сьогодення і майбутнє людства? Як фашизм відноситься до процесу модернізації? 2. Яка загальна філософія життя, в тому числі гносеологія, естетика і моральність, властиві фашизму? 3. Яку позицію займає фашизм у змаганні між капіталізмом і соціалізмом? 4. Які людські спільноти служать осередками лояльності фашистів та, з якими вони себе ідентифікують? Чи є фашизм особливим видом націоналізму? 5. Які важливі структурні характеристики фашизму як руху, і як він прагне виграти і зберегти владу? [12, с. 7]. І, на кінець, велика група авторів стверджує, що фашизм є як прогресивний, так і реакційний як сучасний, так і архаїчний. В тому числі існують і його

комбінації. Досить часто чується думка, що фашизм відкидає деякі аспекти сучасності: демократизацію, секуляризацію, міжнародну інтеграцію [12, с. 8]. Для прикладу, російська модель більше схожа на архаїчну форму фашизму, яка виникла на ґрунті релігійного фундаменталізму, ядром якого є національне оновлення [12, с. 8]. Попри всі ці трактування, можна стверджувати, що «фашисти прагнуть відновлення цінностей до модерних класових суспільств, в той час, коли ліві утопісти беруть своє натхнення з ідеалізованого образу первісного племінного комунізму» [12, с. 10]. Звідси слідує, що фашизм є антимодерним рухом характерним як для ліберальної демократії, яку він заперечує, так і комунізму. В Росії ж така антимодерна утопія найкраще реалізувала себе в революції 1917 року.

Понятійно визначаючи сутність фашизму С. Шенфілд стверджує, що він (фашизм) є «парадоксом реакційного модернізму». Це не відмова від сучасності як такої, а її непросвітницька модель. Вона з'являється тоді, коли сучасність розуміється лише з точки зору промислового і технологічного розвитку, саме за таких умов можуть бути мислені «непросвітницькі моделі сучасності» [12, с. 11]. Продовжуючи свою думку він зазначає, що «минуле, в кінцевому випадку, більш центральне для фашизму, ніж майбутнє» [12, с. 12]. Таким чином, якщо ми розглядаємо фашизм як рух, що виникає в сучасну епоху, але орієнтований на попередні цінності і способи мислення, то ми повинні вказувати межу між сучасним і минулим [12, с. 13]. З його точки зору перехід до сучасного модерного суспільства на зразок західних, відбувся в лютому 1917 року, а в жовтні цього ж року його відкинули і знову повернулися в лоно російського східного традиціоналізму. В цьому тренді Росія знаходиться і до тепер. Ось чому фашизм потрібно сприймати як реакцію на сучасність [12, с. 13]. Через це його часто пов'язують з лібералізмом. Однак, «фашизм не завжди є реакцією на лібералізм» [12, с. 13]. У країнах, які пережили комуністичну революцію, фашизм може однаково проявляти себе і як реакція на комунізм.

В сучасній Росії фашизм є породженням одночасної реакції на західний лібералізм і доморощений комунізм [12, с. 13]. Це твердження стає важливим і з тієї точки зору, що неокласичний підхід демонструє стандартно нову інтерпретацію фашизму як правого руху, що здійснює «попереджувальну революцію» проти «революції», щоб врятувати капіталізм від соціалістичної загрози [12, с. 14]. Адже «міжвоєнні фашисти не вважали себе силою ні «лівих», ні «правих», а скоріш як представників третьої національної альтернативи, існуючим формам міжнародного капіталізму і міжнародного соціалізму» [12, с. 14]. Ганс Кон називав фашизм «тоталітарним націоналізмом, в якому людство та індивід зникають» [12, с. 15]. Деякими дослідниками фашизм розглядається як різноманітність «цілісного», або «органічного» націоналізму, в якому нація трактується не як просте зібрання, або об'єднання окремих осіб, а як жива істота зі своїм тілом і духом [12, с. 15]. Інші вважають,

що він є ксенофобським і племінним, заснованим на расовому визначенні етнічної належності, а не культурі і громадянстві [12, с. 15]. Таким чином, у загальному розумінні фашизм можна розглядати як своєрідний націоналізм. Але в Росії він не може реалізуватися на основі національної держави, оскільки його ідеалом є ідеал багатонаціональної імперії. Італійські фашисти мріяли про славу Риму. Західноєвропейські нові праві говорять про нову європейську федеральну імперію, в якій кожна нація буде користуватися культурою, а не політичною автономією. О. Дугін пропонує подібну модель для євразійської імперії [12, с. 16]. Отже, на думку С. Шенфілда (на відміну від Р. Гріффіна, який вважає фашизм різновидом сучасної революційної масової політики) фашизм можна визначити, як авторитарний популістський рух, який прагне зберегти і відновити примодерні патріархальні цінності в нових умовах на основі спільності нації, раси або віри [12, с. 17].

Разом з тим, будь-які політичні рухи, які з'являлися в той чи інший період історії, завжди є породженням тієї культурної ситуації, коріння якої криється в національному характері народу і особливостях його світогляду. Два тоталітарних режими, що виникли у XX столітті на європейському і євразійському політичному просторі, настільки між собою подібні, що коректність їх порівняння є цілком правильною. Однак, для наукового аналізу важливо відповісти на питання, чому саме така подібність проявилася в абсолютно різних культурних середовищах? Та й характер росіян і німців досить далекий від того, щоб прагнути в них віднайти якусь спільну національну рису? Найкраща відповідь з цього приводу відображена у творах Т. Мана і М. Бердяєва, які звернувши увагу на світоглядну близькість німецького націонал-соціалізму і російського національного радикалізму, відтворили «основні стадії філогенезу покоління, яке почасти стало предтечею, а в інших випадках і прямим співучасником процесу дегуманізації, що причарував, за словами Мана, «втомлене від релятивізму людство, що жадало абсолюту» [3, с. 19]. І ця втомленість проявилася появою тоталітаризму, який зробив нацистський і радянський політичні режими ідентичними на, що ще в 1951 році звернула увагу Г. Аренд у своїй книзі «Походження тоталітаризму». На це вказував і Е. Нольте та його однодумці, стверджуючи, «що без більшовизму немає ніякого фашизму» [3, с. 21]. Чому так? Ці питання були актуальними «при становленні обох режимів і не втратили свого значення після їх падіння, адже вкоріненістю джерел тоталітаризму в національних культурах вимірюється ймовірність його рецидивів» в майбутньому [3, с. 21].

Для глибокого розуміння цієї проблеми варто виходити із того, що як в німецькій, так і російській культурі тоді перемогли дві тенденції, які спричинили тектонічні зсуви у свідомості громадян: а) нігілізм, який утвердив «принцип морального релятивізму і соціального утилітаризму» [3, с. 27]; б) «Марксів міф про пролетаріат, його всесвітньо-історичну визвольну місію» [3, с. 28]. Росія знайшла

в цьому політичну формулу повернення в лоно традиціоналізму через відмову від того курсу, що був визначений Петром I і перерваний революцією 1917 року. Після цього стала можливою реалізація тієї месіанської ідеї, яку Росія не тільки повинна була реалізувати в межах своєї державної території, але й залучити до цього весь європейський світ, якому також набридла затхлість національного існування. Через це він прагнув тодішнє розуміння нації подати через механізм нових соціальних конструкцій, повернувши його до старих цінностей і старих традицій насамперед німецьких. В Росії відбувалося те ж саме. Цитуючи Бердяєва Л. Димерська-Цигельман звертає увагу на такі його слова: «Замість Третього Риму вдалося реалізувати третій Інтернаціонал і на Третій Інтернаціонал перейшли численні риси Третього Риму. Третій інтернаціонал теж є священне царство, і воно теж ґрунтується на ортодоксальній вірі» [3, с. 28]. На такий же самий вірі ґрунтується ідея Третього рейху, що мав панувати тисячу років, повернувши хід історії Європи в напрямку домодерного існування. Саме в цьому варто шукати ті поєднуючі риси фашизму і комунізму, що так наполегливо заперечувала радянська історіографія, і що продовжує робити історіографія і політична наука в РФ. Разом з тим, фашизм не можна аналізувати у відриві від тоталітаризму, оскільки він є його породженням. Фашизм – це окрема гілка тоталітаризму, форма дегуманізації історії, спроба повернутися до архаїчного розуміння держави та соціальної ієрархії, але в умовах ХХ століття таких уже немає. Недаремно тезу про те, що криза в Росії була викликана «черговою хвилею модернізації» повторює і С. Кара-Мурза. Він стверджує, що «в кінці ХІХ століття Росія переживала розвиток промисловості за зразками західного капіталізму. Але цей розвиток відбувався в інших культурних і соціальних умовах, а ніж на Заході, так що суперечності, які накопичилися підвели до революції з іншими «діючими особами». Головні «діючі особи» мали ясно виражену антибуржуазну і антиліберальну спрямованість» [5, с. 127]. В цьому специфіка Росії, її історичний код, який так близько зійшовся з історичним і культурним кодом німецької нації в першій половині ХХ століття. Подібна тенденція спостерігається й сьогодні. Аналізувати її в цьому руслі не завадило б не тільки нам, але й європейцям, щоб знову сутнісні зрушення в політиці, спричинені соціокультурними процесами на цих територіях, не змогли стати несподіваними, як у передвоєнні роки найкривавішого століття. І тут роль України є вирішальною. Не тільки тому, що вона ближча до Європи. Як писав Л. Кучма: «Україна і Росія мало в чому є дзеркальним відображенням одна одної. У двох країн різні історичні долі, різний національний досвід, різне самовідчуття, зовсім несхожі культурно-мовні ситуації, принципово різні відносини з географічним і геополітичним простором» [6, с. 489]. Близькість України до Європи є ментальною. Такою, яка відображає світоглядні риси українця незалежно від його етнічної приналежності і культурного досвіду. Так Україна є різною. Однак її європейськість

носить світоглядний характер. Навіть європейські форми тоталітаризму в Україні першої половини ХХ століття були більш близькими українцям, а ніж російські. Те в чому це проявлялося не було виключно реакцією на більшовизм як російську форму національного радикалізму. Це була спроба пошуку свого місця серед європейських народів у той спосіб, який пропонувала історія. Тому національно-визвольна боротьба українського народу була не тільки визвольною. Вона більше схожа на пошук адекватної обставинам форми державного існування, а не моделі політичного режиму. Інша справа, що обставини ці досить часто формувалися екзогенними факторами і бажання «вождів» нації рідко співпадали з її прагненнями.

Деякі російські автори стверджують, що «основу фашистської ідеології складала концепція держави» і саме «цим вона принципово відрізнялася від німецького націонал-соціалізму, в основі якого лежало поняття нації і раси», і що «державна мала пріоритет перед нацією і народом» [4, с. 201, 202]. А де, і коли держава не мала пріоритету перед нацією і народом? Вона завжди домінувала над ними. Інша справа, що в домодерну епоху таке домінування було абсолютним і лише модерн змінив його звичайний характер, запропонувавши нові форми волевиявлення і панування. Тому тоталітаризм і був спробою замінити існуючий порядок речей, відібравши у народу право піддавати сумніву те, що в цій державі відбувається.

Варто зазначити, що фашизм є різновидом крайнє правої форми політичного радикалізму, теоретичне обґрунтування якого відбувалося в середовищі західноєвропейських ліберальних концепцій задовго до виникнення відповідної політичної практики. Це явище досить поширене в історії людства, хоча як політична категорія, виникло у ХVІІІ столітті і означає корінну (від лат. *radicalis* – корінний) зміну діяльності суспільних інститутів чи політичної системи, або політичної системи і суспільних інститутів разом. Але, за для справедливості, варто наголосити на відсутності єдиної точки зору серед науковців сучасності щодо концептуалізації цього поняття. Хоча існує думка, що такі поняття як «радикалізм», «екстремізм», «тероризм» є пов'язаними і перше, в цій логічній послідовності – головне. Більшовизм також є формою політичного радикалізму, який в 1917 році став засобом збереження російської імперії. Сьогодні він є засобом її відродження. Отже, фашизм і більшовизм можна вважати крайніми формами прояву політичного радикалізму, що мають єдину соціальну і політичну природу й існуючий між ними політичний антагонізм викликаний виключно умовами конкуренції за право на реалізацію того чи іншого політичного проекту. Саме тому їх генезу не варто розглядати окремо. Таке поняття як «російський фашизм» з'явилося також не випадково [2]. Попри його дискусійність, не потрібно забувати, що він є крайньою формою російського національного радикалізму, породженого процесами, що були характерні для ХХ століття. В результаті, виникли такі політичні практики, які більше вказують на їх

спорідненість, а ніж на відмінності. Тому етимологію цього поняття слід вивчати ґрунтуючись на спорідненостях, а не на ідеологічних відмінностях, що використовуються з метою виправдання одного і засудження іншого.

Враховуючи аналіз змісту дискусій, що розпочалися з моменту закінчення Другої світової війни, і які ведуться сьогодні, можна стверджувати, що фашизм – це радикальна політична течія і тоталітарний політичний режим в основі ідеології якого закладена ідея корпоративної держави.

Тоді націонал-соціалізм – це одна із форм фашизму, яка реалізується через агресивний тоталітарний політичний режим, головною ознакою якого є домінування ідеології державного націоналізму.

Державний націоналізм у формі націонал-більшовизму є тоталітарним політичним режимом, що виник в Росії після революції 1917 року як реакція на модернізацію і лібералізм, і в основі якого була закладена ідеологія російського націоналізму і шовінізму.

Отже, поняття «російський фашизм» – означає агресивний авторитарний політичний режим, для якого характерні риси тоталітарної корпоративної держави, нав'язування суспільству ідеології «русского мира» як форми державного націоналізму [8].

Фашизація – процес, що веде до встановлення фашистської диктатури, в будь-якій характерній для фашизму формі. Він є реакцією на модернізацію суспільства в умовах тих трансформаційних зрушень, що посилюються, замінюючи стару систему відносин пріоритетами національної ідеології, яка стає елементом державної політики. Спробуємо обґрунтувати дану точку зору.

Отже, відродження національного радикалізму в Росії, є процесом, який тісно пов'язаний з тією тенденцією її розвитку, яка з'явилася після революції 1917 року і відображала відмову від модернізації, пошуку особливо шляху, що закономірно повернуло вектор її розвитку у напрямку тоталітаризму, який рано чи пізно проявить себе у такій формі, яка відповідає її світогляду і сформованій елітою політичній філософії. Насторожує те, що цей світогляд формується на політичних ідеях ХХ століття, історію виникнення яких ми знаємо. Тому дискусії про теоретичне обґрунтування процесів, які там відбуваються стають актуальними, не тільки з точки зору стратегії державотворення, а й з точки зору формування нашої оборонної доктрини та її інформаційної складової.

Список використаних джерел

1. Галкин А. Германский фашизм. Москва: Наука, 1989. 352 с.; Проэктор Д. Фашизм: путь агрессии и гибели. Москва: Наука, 1989. 584 с.
2. Гарин И. Русский фашизм. Харьков: Фолио, 2018. 475 с.
3. Димерська-Цимельман Л. Томас Ман і Микола Бердяєв про культурно-історичні джерела націонал-соціалізму і російського комунізму. *Соціологія: наука, теорія, методи, маркетинг*. 2017. №3. С. 18-36.
4. Кара-Мурза С. Коммунизм и фашизм: Братья или враги?: Сборник / ред.-сост. И.Пыхалов. Москва: Яуза-пресс, 2008. 608 с.

5. Кара-Мурза С. Советская цивилизация. От начала до Великой Победы. Харьков: Книжный клуб «Клуб Семейного Досуга», 2007. 640 с.

6. Кучма Л. Україна – не Росія. Москва: Время, 2004. 560 с.

7. Панич О. Лібералізм та імперія. *День*, 2014, 16 квітня. С. 5.

8. Alexander J. Motyl. Putin's Russia as a fascist political system. URL.: <https://krytyka.com/sites/krytyka/files/motyl.pdf>.

9. Eatwell R., *Fascism A History*. *Vintage Digital*. 2011. 434 p.

10. Griffin R. *Fascism*. *Oxford Paperbacks*, 1995. 432p.

11. Stanley G., Payne. *A History of Fascism 1914-1945*. *University of Wisconsin Press*. 1996. 632 p.

12. Stephen D. Shenfield. *Russian fascism. Traditions. Tendencies. Movement*. London. 2001. 336 p.

13. Umland A. Concept's of Fascism in Contemporary Russia and the West. *Political studies review*. 2005, vol 3. P. 34-40.

References

1. Halkyn A. Hermanskyi fashyzm. M: Nauka, 1989. 352 s.; Proэktor D. Fashyzm: put ahressyy y hybely. M: Nauka, 1989. 584s.

2. Haryn Y. Russkyi fashyzm. Kharkov: Folyo, 2018. 475 s.

3. Dymerska-Tsymelman L. Tomas Man i Mykola Berdiaev pro kulturno-istorychni dzherela natsional-sotsializmu i rosiiskoho komunizmu. *Sotsiolohiia: nauka, teoriia, metody, marketynh*. 2017. №3. S. 18-36.

4. Kara-Murza S. Kommunyzm y fashyzm: Bratia yly vrahyy?: Sbornyk / red.-sost. Y. Pыkhalov. Moskva: Yauza-press, 2008. 608 s.

put ahressyy y hybely. M. Nauka, 1989. 584s.

5. Kara-Murza S. Sovetskaia tsyvylyzatsiya. Ot nachala do Velykoi Pobedy. Kharkov: Knyzhnui klub «Klub Seimeinoho Dosuha», 2007. 640 s.

6. Kuchma L. Ukraina – ne Rosiia. Moskva: Vremia, 2004. 560s.

7. Panych O. Liberalizm ta imperiia. Den, 2014, 16 kvitnia. S. 5.

8. Alexander J. Motyl. Putin's Russia as a fascist political system. URL.: <https://krytyka.com/sites/krytyka/files/motyl.pdf>.

9. Eatwell R. *Fascism A History*. *Vintage Digital*. 2011. 434 p.

10. Griffin R. *Fascism*. *Oxford Paperbacks*, 1995. 432 p.

11. Stanley G. Payne. *A History of Fascism 1914-1945*. *University of Wisconsin Press*. 1996. 632p.

12. Stephen D. Shenfield. *Russian fascism. Traditions. Tendencies. Movement*. London. 2001. 336 p.

13. Umland A. Concept's of Fascism in Contemporary Russia and the West. *Political studies review*. 2005, vol 3. P. 34-40.